

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.01
у Львівському національному університеті імені Івана Франка*

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Варналія Захарія Степановича
на дисертаційну роботу Яструбецької Лесі Сергіївни
“Фінансова безпека суб’єктів підприємництва в Україні
в умовах гібридних фінансових конфліктів”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит**

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Події, що відбуваються в Україні, в умовах повномасштабної війни характеризуються необхідністю надання гідних відповідей на виклики національної безпеки. Виникнення небезпек та загроз національній безпеці простежується в усіх її сферах (економічній, соціальній, фінансовій, зовнішньополітичній, внутрішньополітичній, державної безпеки, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній) та всіх рівнях (мега-, макро-, мезо-, міко- та нанорівнях. У цьому контексті особливого значення набуває фінансова безпека суб’єктів підприємництва.

Фінансова безпека суб’єктів підприємництва – це невід’ємна складова всієї системи безпеки суб’єкта господарювання, такий його стан, коли суб’єкт може витратити достатню кількість коштів для забезпечення захисту підприємства від внутрішніх і зовнішніх, реальних та потенційних загроз, створюючи умови для розвитку підприємства, гармонізації в часі і просторі його економічних інтересів з інтересами пов’язаних з ним суб’єктів зовнішнього середовища.

В епоху глобалізаційних змін, цифровізації економіки й масштабних трансформацій, спричинених війною в Україні, питання забезпечення фінансової безпеки виступає стратегічним базисом як національного, так і

світового розвитку. Водночас фінансова безпека держави є підґрунтям фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, оскільки передбачає необхідні економічні, політичні й правові умови для її зміцнення і, навпаки, фінансова безпека ефективно функціонуючих у країні суб'єктів господарювання створює необхідні засади для стійкості фінансової системи країни. Така складність взаємозв'язків макро- та мікроскладових фінансової безпеки зумовлює необхідність виділення серед пріоритетів стратегії забезпечення фінансової безпеки кожної держави питання зміцнення фінансової безпеки ділових одиниць.

Особливої актуальності набувають завдання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва й держави під час війни, коли тривалість та складність її перебігу внаслідок використання росією гібридних інструментів впливу зумовлює необхідність розроблення адекватних механізмів подальшій протидії агресору й визначення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки України та ділових одиниць. З огляду на це, обґрунтування теоретико-методологічних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів доводить актуальність та своєчасність дисертаційної роботи Яструбецької Лесі Сергіївни.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи з державними та галузевими науковими програмами і темами

Дисертаційна робота пов'язана з прикладними держбюджетними темами кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка: “Фінансова політика модернізації економіки України” (державний реєстраційний номер 0120U101808) та “Формування фінансового потенціалу національної економіки” (державний реєстраційний номер 0116U001677).

3. Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

У науковій роботі сформовано сукупність теоретико-методологічних положень і рекомендацій, які характеризуються науковою новизною і свідчать про конкретний особистий внесок автора у розвиток теорії та практики забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів. Варто зауважити, що усі пункти наукової новизни відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Наукові результати дисертаційної роботи, які містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

Беззаперечною новизною дисертації є розроблення нового теоретичного базису проблематики забезпечення фінансової безпеки ділових одиниць – врахування поведінкових аспектів ухвалення фінансових рішень та тіньових дій учасників мінливого ринкового середовища. В цьому контексті здобувачем введено в понятійно-термінологічний апарат дослідження поняття “гібридний фінансовий конфлікт”, під яким запропоновано розуміти протистояння, що виникає у фінансових відносинах, має переважно прихований характер і передбачає скоординоване застосування множинності методів впливу з метою реалізації тіньових фінансових інтересів його учасників (п.п.1.4, с.113 дисертації). Окрім того, в роботі запропоновано виокремлювати гібридні фінансові конфлікти в самостійну галузь наукового пізнання й рекомендовано з огляду на перспективи подальших досліджень використання у фінансовій науці різновидності гібридних фінансових конфліктів (рейдерство, недобросовісна конкуренція, фінансове шахрайство працівників, корупція, конфлікти з інститутами фінансово-кредитної сфери, державними органами, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом) (п.п.1.4., с.114). Це розширює понятійно-термінологічний апарат проблематики забезпечення фінансової

безпеки суб'єктів підприємництва, адаптує його до сучасних викликів й загроз й дає змогу врахувати український досвід у міжнародній практиці протидії гібридним агресіям.

Заслуговує на увагу запропонований у роботі метод історичної абдукції та розроблена концептуальна схема його використання у дослідженні гібридних фінансових конфліктів (п.п.2.3. роботи). Як альтернативний метод наукового пізнання, цей метод історичної абдукції дав можливість дисертанту встановити схожість в основних сутнісних характеристиках гібридних конфліктів на міждержавному рівні та на рівні суб'єктів підприємництва і виявити закономірності їх виникнення й розвитку.

Дисертантом на рівні теоретичних постулатів та на основі обґрунтування впливу поведінкових упереджень власників і керівників, відповідальних за ухвалення рішень й тіньових мотивів інших учасників ринку, виявлених шляхом аналізу практики функціонування суб'єктів підприємництва, запропоновано концептуальну модель “Колесо рівноваги суб'єктів підприємництва в гібридних фінансових конфліктах” (п.п.2.4., с.166-172). Модель заслуговує схвального відгуку, оскільки побудована на основі найбільш поширених на сьогодні гібридних фінансових конфліктів, які трапляються у функціонуванні ділових одиниць й дає можливість виявити негативний вплив на стан фінансової безпеки деструктивних рішень як їх власників, керівництва, персоналу, так і зловмисних дій суб'єктів ринкового середовища.

Актуальним і своєчасним в умовах діджиталізації та гібридних агресій є запропонована в роботі класифікація кіберзлочинів шляхом уточнення суб'єктів таких злочинних дій (держави та підконтрольні їм угруповання, суб'єкти підприємництва та наймані ними кіберзлочинці, терористичні групи, хактивісти) (п.п.4.3., с.305).

Автором обґрунтовано теоретико-методичні підходи до стратегічного оцінювання рівня фінансової безпеки ділових одиниць із врахуванням

фінансового й соціально-економічного підходів (п.п.5.1. с.322-330). Використання економіко-математичного інструментарію для розрахунку фінансових показників та методу експертних оцінок з метою визначення якісних параметрів протидії гібридним фінансовим конфліктам в діяльності суб'єктів підприємництва, що займаються виробництвом та оптовою і роздрібною торгівлею паливом в Україні, дало можливість підтвердити висновок про відсутність збалансованості між фінансовою та безпековою складовою політики управління на досліджуваних підприємствах. Різні значення оцінки рівня фінансової безпеки ділових одиниць згідно отриманих результатів, дали змогу обґрунтувати важливість і потребу їх узгодження.

Вагомим доробком автора можна вважати концептуальні напрацювання в частині обґрунтування чотирьох сценаріїв впровадження організаційно-економічних заходів протидії гібридним фінансовим конфліктам (фінансове шахрайство, рейдерство, корупція, недобросовісна конкуренція) у практику суб'єктів підприємництва (п.п.5.3, с.374). Запропоновані сценарії передбачають окреслення сукупності послідовних дій на кожному із етапів реалізації рекомендованих заходів (підготовчий, оцінювання наявного стану та недоліків системи реагування на прояви гібридних фінансових конфліктів, впровадження заходів із підвищення ефективності протидії). Такий уніфікований підхід до реагування на прояви гібридних фінансових конфліктів сприятиме їх своєчасному виявленню, запобіганню й нейтралізації деструктивного впливу на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва.

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, мають достатній ступінь обґрунтованості. Структурна декомпозиція дисертаційної роботи є логічною, її побудова визначена метою і є сукупністю

послідовних розробок теоретичних положень, методичних й організаційних підходів та практичних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів.

Одержані наукові результати базуються на глибокому вивченні та критичному осмисленні значної кількості літературних джерел, серед яких праці вітчизняних і зарубіжних вчених, численні законодавчі акти України та міжнародного права. Зроблені у дисертації висновки та рекомендації логічні і є результатом всебічного та об'єктивного аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію.

Логіка дослідження, використання сукупності загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів дослідження, всі види апробації результатів наукової роботи, результати аналізу змісту дисертації дозволяють зробити висновок про достатню аргументованість й достовірність положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи Яструбецької Л. С.

5. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи наукових фахових виданнях

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та опублікованими працями

знайшли своє відображення у наукових публікаціях автора, які відповідають встановленим вимогам Міністерством освіти і науки України. За результатами проведеного дослідження опубліковано 64 наукові праці. Зокрема, результати дисертації опубліковані в одній одноосібній монографії (20,14 д.а.), 2 навчальних посібниках і 3 підручниках, 32 статтях – у наукових фахових виданнях України, 5 публікаціях – у наукових журналах, проіндексованих міжнародною наукометричною базою даних Scopus і WoS, 21 публікації апробаційного характеру.

Загальний обсяг опублікованих праць, які особисто належить автору складає 54,68 д.а. Опубліковані праці містять положення, сформульовані дисертантом особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, що є результатом особистих напрацювань дисертанта.

Основні методологічні засади, наукові розробки і результати дослідження були предметом обговорень на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та отримали позитивну оцінку.

Матеріали, викладені у авторефераті, відображають зміст дисертаційної роботи та її висновки. Автореферат у повній мірі розкриває основні наукові результати, отримані у процесі дослідження, ступінь новизни розробок, а також рекомендації щодо можливостей практичного використання отриманих наукових результатів.

6. Значення дослідження для науки і практики, перспективи використання його результатів

Окремі положення, висновки та пропозиції, отримані автором у процесі дослідження, знайшли використання в діяльності Управління інфраструктури Хмельницької обласної державної адміністрації, зокрема запропонований науково-методичний підхід до оперативного-тактичного управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану (довідка № 491/2022 від 07.12.2022 р.); Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної військової адміністрації, використано концептуальну модель діагностики рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва із застосуванням фінансових індикаторів та якісних параметрів розвитку, що дає змогу удосконалити економічну політику регіону в частині підвищення ефективності реалізації державної політики з питань розвитку підприємництва (довідка № 786 /4-1 від 13.06.2022 р.); Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної

діяльності Запорізької обласної державної адміністрації в частині запропонованої організаційно-економічної моделі реалізації конкурентної політики суб'єктів підприємництва в умовах недобросовісної конкуренції (довідка № 02.01.10/0347 від 02.12.2022 р.); Великогаївської сільської ради в частині запропонованих методичних підходів до обґрунтування впливу гібридних агресій, зокрема фінансового шахрайства та рейдерства на стан та динаміку економічного й соціального розвитку суб'єктів підприємництва (довідка № 1444 від 05.12.2022 р.); ТОВ "Ілта Львів" у частині пропозицій щодо формування механізму управління фінансовою безпекою ділових одиниць та здійснення комплексної оцінки її рівня на основі кількісних і якісних параметрів (довідка № 541 від 29.11.2021 р.); ТОВ "ПОДІЛЛЯНАФТОЗБУТ" щодо формування системи захисту конфіденційної фінансової інформації, в тому числі використання методики оцінки рівня її захищеності на підприємстві (довідка № 228 від 01.12.2021 р.); АТ "КОНЦЕРН ГАЛНАФТОГАЗ" у частині розроблених рекомендацій щодо протидії рейдерським атакам, використано запропоновані ознаки ідентифікації протиправного захоплення та методи превентивного захисту й екстреного реагування на рейдерську атаку (довідка № 874 від 21.12.2021 р.); ТОВ "ВЕСТ ОЙЛ ТРЕЙДІНГ", використано концептуально-методичні підходи до встановлення чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні, в тому числі корупції та загроз конфіденційній фінансовій інформації (довідка № 03-12/2021 від 03.12.2021 р.); ТОВ "ТЕОМАКС-РЕСУРС" у частині запропонованих рекомендацій щодо діагностики й прогнозування рівня й чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на майбутні етапи життєвого циклу (довідка № 16/12-01 від 16.12.2021 р.); ТОВ "ОККО-СХІД" щодо використання організаційно-економічних моделей протидії фінансовому шахрайству працівників (довідка № 447 від 17.12.2021 р.); ТОВ "Науковий парк Львівського університету "Інновації та підприємництво"", зокрема запропонований автором підхід до

структурно-функціонального аналізу гібридних фінансових конфліктів на основі анкетування та експертної оцінки суб'єктів господарювання (довідка № 1/2022-А від 07.09.2022 р.).

Деякі теоретико-методологічні та прикладні результати дисертаційної роботи використані в освітньому процесі Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема під час викладання дисциплін: “Фінанси підприємств”, “Фінанси”, “Фінансовий менеджмент”, “Фінансова безпека суб'єктів господарювання”, “Фінансова безпека України і геополітика”, “Глобальні фінанси і гібридні війни” (довідка № 2829-Н від 24.12.2021 р.).

7. Оцінка дотримання академічної доброчесності у дисертації

У дисертаційній роботі Яструбецької Л. С. дотримано вимог академічної доброчесності. Нами не виявлено ознак фальсифікації чи фабрикування наукових результатів, плагіату. Встановлено коректність посилань на першоджерела.

8. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

Відзначаючи достатньо високий рівень аргументованості теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій дисертації Яструбецької Л. С., варто наголосити на окремих недоліках та питаннях дискусійного характеру:

По-перше, в одному з пунктів новизни про удосконалення теоретичних положень щодо ідентифікації ознак, систематизації типових схем й етапів гібридних фінансових конфліктів (с.41) автору варто було б конкретизувати, які саме це нові положення, оскільки зі змісту дисертації не цілком зрозуміло про які саме гібридні фінансові конфлікти йдеться, водночас в тексті дисертаційної роботи їх розкрито, зокрема ідентифіковано та подано візуальну інтерпретацію ознак фінансового шахрайства й рейдерства (п.п.3.1,

с.202; п.п.3.2, с.246), визначено схеми протиправного захоплення підприємств, недобросовісної конкуренції, фінансового шахрайства працівників та корупції.

По-друге, при обґрунтуванні взаємозв'язків макро та мікроскладових фінансової безпеки (п.п. 1.2, с.70-75) варто було б більш поглиблено дослідити характер їх впливу на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва. Поза увагою дисертанта залишилися такі важливі складові фінансової безпеки держави, як грошово-кредитна, валютна, інвестиційна, фінансова безпека банківської системи тощо.

По-третьє, виділяючи гібридні фінансові конфлікти, що актуальні на сьогодні (п.п.1.4, с.114), автор наголошує на необхідності врахування конфліктів ділових одиниць із державними органами, тоді як у роботі приділено недостатньо уваги проблемі вирішення податкових конфліктів. Разом з тим доцільним було б дослідження особливостей їх виникнення й розвитку та визначення їхнього впливу на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва і фінансову безпеку держави загалом.

По-четверте, аналізуючи схеми тіньової економічної діяльності, що були поширені в Україні з моменту проголошення Незалежності України (п.п.1.4, с.118), дисертанту варто було би зосередити увагу також на актуальних механізмах здійснення тіньової економічної діяльності в умовах воєнного стану та можливості їхньої мінімізації.

По-п'яте, потребує додаткового пояснення позиція дисертанта щодо визначення показника ефективності протидії гібридним фінансовим конфліктам в практиці досліджуваних суб'єктів підприємництва на основі експертних оцінок (п.п.5.1, с.327-328), оскільки в роботі запропоновано два різних методологічні підходи до оцінювання фінансової безпеки ділових одиниць із використанням параметрів ефективності протидії гібридним фінансовим конфліктам, зокрема в концептуальній моделі «Колесо рівноваги в гібридних фінансових конфліктах» також їх враховано (п.п.2.4, с.166-168).

По-шосте, здобувачем проаналізовано значну кількість нормативно-правових актів України, що регламентують досліджені в дисертації гібридні фінансові конфлікти, водночас, міжнародна законодавча база подана лише в загальних аспектах. Відтак, робота б значно виграла, якби на прикладі успішно реалізованих законодавчих ініціатив в зарубіжній практиці протидії корупції, фінансовому шахрайству, недобросовісній конкуренції можна б було виявити потенціал удосконалення вітчизняного правового поля забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

По-сьоме, попри схвальний в цілому відгук запропонованої в дисертації методології визначення стану фінансової безпеки суб'єктів підприємництва «Колесо рівноваги в гібридних фінансових конфліктах», вважаємо дискусійними та недостатньо аргументовані окремі складові емпіричної бази дослідження, оскільки апробація даної методології здійснювалась на підприємствах одного сектора економіки – ділових одиниць, що займаються виробництвом та оптовою і роздрібною торгівлею пальним в Україні.

Однак, висловлені зауваження та побажання мають загалом рекомендаційний або дискусійний характер, а тому суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

9. Загальний висновок і оцінка дисертації

Дисертація Яструбецької Лесі Сергіївни є завершеним самостійним дослідженням актуальної науково-прикладної проблеми, містить всі необхідні елементи наукового аналізу, є результатом самостійного дослідження, в якому отримано нові науково-обґрунтовані теоретико-методологічні та практичні результати, що мають важливе значення для вітчизняної економіки та науки. Наукові положення та отримані наукові результати є авторським рішенням з обґрунтування теоретико-методологічних підходів і розроблення науково-прикладних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах гібридних фінансових конфліктів.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння автором сучасною методологією наукового дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу. Тематика проведеного дослідження є актуальною і відповідає пріоритетним напрямам державної політики України в умовах гібридних агресій та воєнного стану. Тема та зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит та розвивають напрям досліджень “Фінансова безпека держави, суб’єктів підприємництва та фінансових інститутів”.

За своїм змістом, актуальністю, науковою новизною, практичним та фундаментальним значенням дисертація Яструбецької Лесі Сергіївни “Фінансова безпека суб’єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів” повністю відповідає вимогам “Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 року № 1197, а також вимогам Міністерства освіти і науки України, а її авторка – Яструбецька Леся Сергіївна – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Захарій ВАРНАЛІЙ

